

Book Theft and Library Security Systems, 1978-79

by Alice Harrison Bahr

Knowledge Industry Publications
White Plains, New York

BAHR, Alice Harrison: Book Theft and Library Security Systems, 1978–79. New York, Knowledge Industry Publications, 1978. 128 p.

Könyvlopás és könyvtári biztonsági rendszerek, 1978–79

A könyvlopás egyre gyakoribb s anyagi következményei már-már ijesztőek. A Carnegie Mellon University Library monográfiáinak jó 10%-át ellopták, a Suffolk County Senior High School Libraries új gyarapodásának 22,7%-a így vész el. (Több „mániákus” könyvtolvajt lepleztek már le.) A lopásból eredő évi veszteség szerény becslések szerint is 2 és 10% között lehet. Az USA könyvtáraiban 1,5 milliárd kötetnyi állomány van. Csak

1%-os lopást számolva: évente 15 millió kötet „vész el”. Pótlásuk hozzávetőleg 225 millió dollárt igényelne. S ha figyelembe vesszük, hogy a kéziratok, ritka nyomtatványok különösen kedvelt célpontok, a kép még riasztóbb. Megélnékült a „profi”, megbízásból dolgozó tolvajok érdeklődése is a könyvtárak iránt.

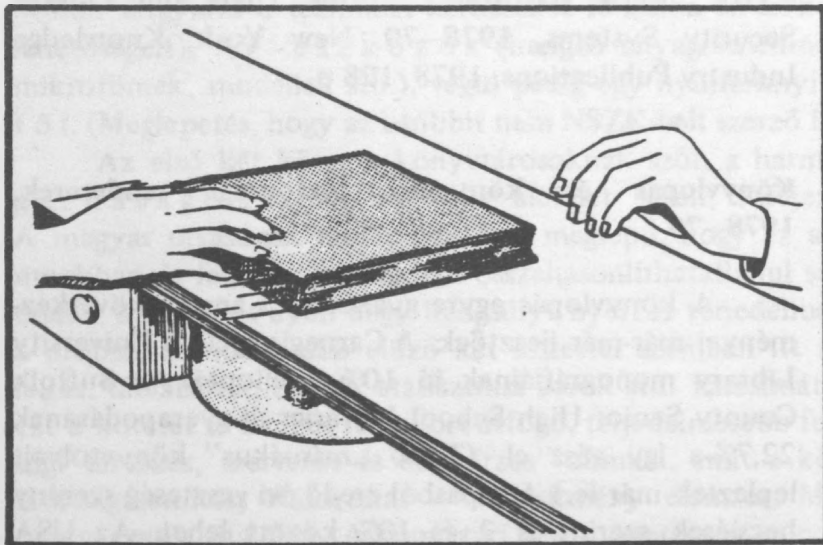
A növekvő veszteségek érthető módon a könyvtári biztonság javításához vezettek. Elektronikus biztonsági berendezéseket fejlesztettek ki, de sikereket értek el hagyományosabb módszerekkel is. Voltaképp csak egyetlen módszer mondott csődöt: a becsletre való apellálás (a Tarlton Law Library kísérletként jogi anyagokat helyezett szabadpolcra: év végén 4 ezer dollár értékű hiányt állapítottak meg).

Minthogy nincs olyan rendszer, amely minden könyvtár számára ideális, fontossá vált a megfelelő, optimális rendszer kiválasztása, mégpedig a következő tényezők figyelembe vételével:

- mekkora a lopásoknak tulajdonítható teljes veszteség;
- mekkora az éves lopási arány;
- mely dokumentumtípusok vannak leginkább veszélyes helyzetben (friss gyarapodás, meghatározott szakterületek dokumentumai),
- mennyibe kerül a könyvtárnak a lopás (pótoltt dokumentumok, többlet könyvtárközi kölcsönzés költségei, kárba vesztett munkaidő);
- elég jelentős-e a lopás ahhoz, hogy biztonsági programra legyen szükség;
- milyen anyagi lehetőségek állnak e célra rendelkezésre;
- milyen biztonsági rendszer felel meg leginkább a könyvtárnak?

Minden biztonsági rendszernek vannak hátrányai, így nincs egyetlen, ideális megoldás. A veszteségek viszont sokféle módon csökkenthetők.

Lopásmegelőző programok: elektronikus biztonsági rendszerek

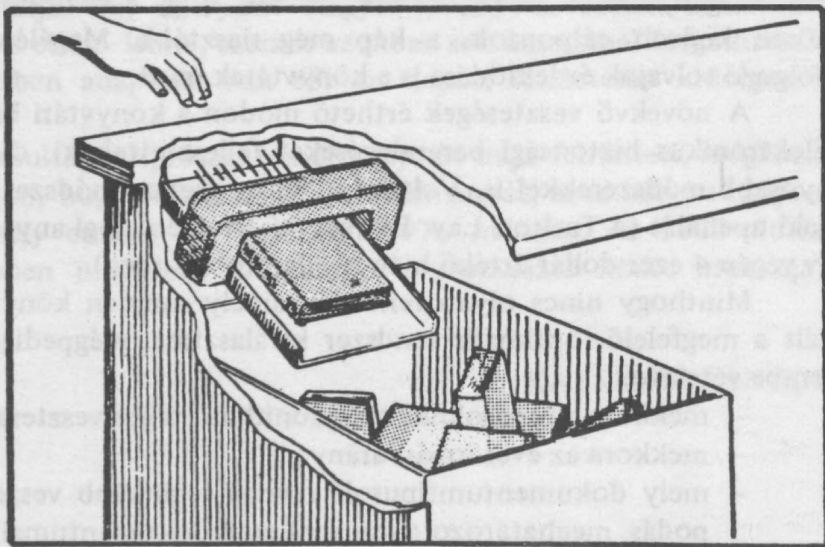
Az 1970-es évek elején az elektronikus biztonsági rendszerek igen gyorsan népszerűvé váltak. Egy 1973-as megállapítás szerint minden más ismert rendszernél eredményesebbek. A könyvtárak többnyire azt vizsgálták: melyik a legjobb elektronikus rendszer, s keveset törődtek azzal, hogy egy ilyen rendszer indokolt-e egyáltalán, gazdaságos-e számukra.

Az elektronikus biztonsági rendszerek lényege, hogy a könyvtárból távozókat ellenőrzik: van-e náluk nem szabályszerűen kikölcsönzött könyvtári dokumentum.

A dokumentumokban elektronikusan érzékelhető címkéket helyeznek el, s ha az ilyen dokumentum „áthalad” két, megfelelően elhelyezett érzékelő fal között, riasztó jelzés keletkezik. Ha a dokumentumot szabályszerűen kölcsönözték ki, riasztásra nem kerül sor.

Az elektronikus rendszereknek két fő alkalmazási típusa van: a kikerülő (bypass) és a teljes (full-circulating).

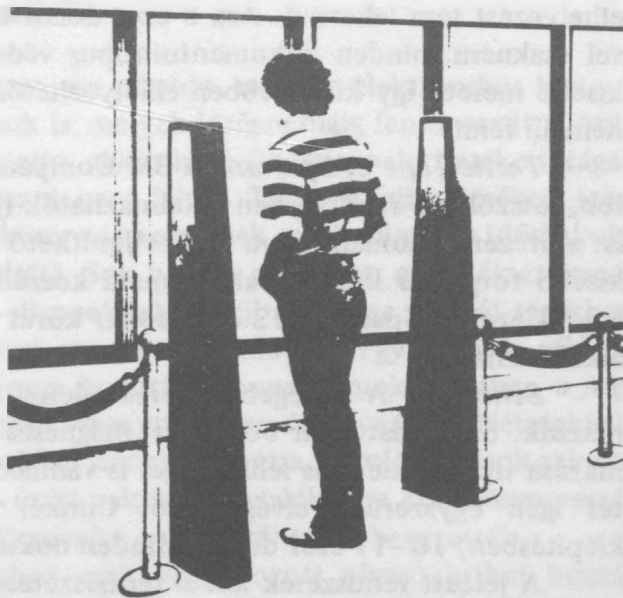
A kikerülő rendszer lényege, hogy a kikölcsönzött dokumentum nem megy át az érzékelő falak között („kikerüli” azt), csak a kölcsönző. Közművelődési könyvtárakban ez a gyakoribb. A teljes rendszert inkább a felsőoktatási könyvtárakban alkalmazzák, ahol gyakori, hogy az olvasó a kikölcsönzött dokumentumot használat céljából többször is visszaviszi a könyvtárba. Ennél a megoldásnál kölcsönzéskor az érzé-

kelhető címkrét „érzéketlenné” teszik, s eredeti állapotába csak végleges visszaadásakor kerül.

Minthogy az elektronikus rendszerek sugárzással dolgoznak, felmerült a kérdés: nem ártalmas-e pacemaker-rel vagy hallókészülékkel rendelkező olvasókra, illetve nem okoznak-e egyéb problémákat? Az első kérdésre a válasz általában nemleges, legfeljebb halk zúgás észlelhető a hallókészülékben. A második kérdés nehezebb: egyes tapasztalatok szerint az elektromágneses sugárzásnak lehetnek kellemetlen hatásai, de tény, hogy az ismert rendszerek általában a megengedett $10\text{mW}/\text{cm}^2$ érték alatt működnek.

Sok esetben felmerült a kérdés, hogy a biztonsági rendszer illeszthető-e automatizált kölcsönzési rendszerekhez. Tapasztalatok szerint az elektromágneses elven alapuló biztonsági rendszerek „zavarhatják” az inputot.

Ismertebb elektronikus biztonsági berendezések

Checkpoint Mark II. Elsősorban kikerülő rendszerként alkalmazható, címkeje mindig aktív (teljes rendszernél a címke „eltakarásával” használható). Különlegessége, hogy az érzékelő falak mellett hordozható detektorral is rendelkezik, pótlólagos ellenőrzéshez. A címke elsősorban könyvben helyezhető el, de speciális változatai beszerezhetők kazeták és hanglemezek számára is. Ára – bár ez az elektronikus biztonsági rendszereknél a védett mennyiségtől, az installációtól stb. erősen függ – 10–11 ezer dollár körül van.

Gaylord/Magnavox. Elektromágneses elven alapul, főként teljes rendszerként szokás működtetni. Érzékelhető címkeje szinte bármilyen dokumentumtípuson elhelyezhető. Ára 10 ezer dollár körül van. Igen szépen formatervezett egységei vannak.

Knogo. Kikerülő és teljes rendszerként egyaránt működtethető, elektromágneses. Címkeje rendkívül keskeny, igen jól alkalmazható csaknem minden audio-vizuális dokumentumon is, sőt, mágnesszalagot is „átenged” sérelem nélkül. Ára 12 ezer dollár körüli. Sajátossága, hogy egyidejűleg nagy mennyiségű dokumentumot lehet „érzéketlenné” tenni vele.

Book-Mark. Különböző méretű és alakú címkékkel működik, ezek papírvékonyak. Ára 9 ezer dollár körül van. Mágneses rendszer, sugárzást nem bocsát ki, érzékenyítő/érzéketlenítő egysége automatizálható. Gyakorlatilag minden dokumentumtípusra alkalmas.

Stop-Loss. A rendszernek könyvtári alkalmazása egyelőre nincs. Kikerülő és teljes rendszerként egyaránt működhet elektromágneses elv alapján. Rendkívül flexibilis

elhelyezést tesz lehetővé. Ára 8 ezer dollár körülire becsülhető. Mágnesszalagok kivételével csaknem minden dokumentumtípus védelmére alkalmazható. Címkéje a szokásosnál kisebb méretű, így könnyebben elhelyezhető. A gyártó cég szerint hibás riasztás veszélye nem áll fenn.

Tattle-Tape és Spartan. A 3M Company által kifejlesztett elektromágneses rendszerek, tetszőleges rendszerben alkalmazhatók (javasolják kombinált rendszerű alkalmazását is: a prézens állomány nem érzéketleníthető címkékkel szerelhető fel). A Spartan modell kisebb forgalmú könyvtárak számára készült, egyszerűbb, kisebb. A Tattle-Tape modell ára 14 ezer, a Spartané 12 ezer dollár körül van. Csaknem minden dokumentumtípushoz alkalmazhatók.

Sentronic. A legrégebbi, kereskedelmi forgalomban lévő rendszer, 1964 óta forgalmazzák. Sugárzást nem bocsát ki, mágneses elven alapul. Teljes rendszerként való alkalmazása tipikus, de más lehetőségei is vannak. Alapelve révén az érzékenyítés/érezktelenítés igen egyszerűen elvégezhető. Címkei meglehetősen nagy méretűek. Ára (teljes kiépítésben) 10–11 ezer dollár. Minden dokumentumtípusra megfelel.

A jelzett rendszerek közül természetesen egyik sem 100%-os. Ha a könyvtár később teljessé fejleszthető kikerülő rendszert keres, a Gaylord és a Checkpoint tűnik legjobbnak. Ha el akarja kerülni a sugárzás veszélyét, Book-Mark és Sentronic jöhet szóba. Audiovizuális anyagok védelmére a Knogo látszik legmegfelelőbbnek, míg mágnesszalagoknál (teljes rendszerben) csak a Book-Mark és a Sentronic alkalmas. A címkék legjobban a Stop-Loss, a Knogo és a Tattle-Tape esetében „rejtethők” el. A legkevesebb hamis riasztást a Checkpoint esetében észlelték, a legtöbbet a mágneses elven működőknél. Elektromágneses rendszereknél a címkék egyszerű mágnesezéssel annyira „felerősíthetők”, hogy már nem érzékelhetők a rendszerben. A teljes alkalmazási költségeket tekintve a Tattle-Tape rendszer a legdrágább, a Book-Mark a legolcsóbb. Az elektronikus biztonsági rendszerek költség-hatékonysága igen nehezen határozható meg, de megalapozott számítások szerint 1 dollár beruházás 20 év alatt 2,5 dollár hasznot (megtakarítást) eredményez.

Használói vélemények

A gyártó cégektől nyert információkat célszerű összevetni a rendszereket alkalmazó könyvtárak tapasztalataival. Ismét az egyes rendszerek szerint haladva: a *Checkpoint*-tal általános az elégedettség, legfeljebb a címkék túlságosan könnyű „megtalálhatósága” okoz elvétve gondot. A *Gaylord/Magnavox* rendszert elsősorban av-dokumentumoknál alkalmazzák sikerrel, a fentihez hasonló problémával. A *Knogo* rendszer esetében néhány könyvtár panaszkodott a nagyszámú téves riasztásra, ugyanakkor magasra értékelték alacsony árát. A *Book-Mark* rendszerrel a téves riasztásokra és a címkék könnyű felfedezhetőségére is érkezett jelzés, de az igen egyszerű kezelhetőség miatt mégis pozitívan értékelték. A *Tattle-Tape* rendszerrel az alkalmazók általában elégedettek. Végül a *Sentronic* rendszerrel kapcsolatban a címkék súlya és túlságosan látható elhelyezése okozott gondot.

Az elektronikus biztonsági rendszerek alternatívái

A könyvlopás mint probléma, természetesen régebbi, mint az elektronikus biztonsági rendszer, s így vannak korábbi megoldások is, melyek jórésze máig fennmaradt. Közülük a legelterjedtebbnek az *őrzött forgóajtó* tekinthető, bár ennek hatékonyságát statisztikai vagy más adatokkal véleményezni nem lehet. Teljes kifejlesztésében igen drága, mert sok munkaerőt igényel, néhány könyvtár ezért csak meghatározott időszakokban alkalmazza (pl. vizsgaidőszak előtt és alatt). Sok helyen az őrzést, a táskák átvizsgálását lélektanilag rossznak tartják. Hasonló ellenvetések merültek fel az olvasói terekben mozgó „detektív” könyvtárosok beállításával szemben. A „lopás” egyik-másik válfaja, a szabályszerűen kikölcsonzott, de vissza nem hozott dokumentumok esetében a *jogi eljárások* (reklamálás, perlés stb.) sok helyen bizonyultak eredményesnek. Kétségtelenül csökkentheti a lopások mennyiségét, ugyanakkor azonban rontja a szolgáltatások színvonalát a *korlátozott hozzáférés* alkalmazása (zárt raktárak, legalábbis a különösen veszélyeztetett dokumentumokhoz). Néhol, kiegészítő eljárásként, bevezették azt a gyakorlatot, hogy a könyvtári állományhoz csak beiratkozott olvasó juthat hozzá. Költségesebb, de a használók számára igen kedvező gyakorlat a kiterjedten igényelt művekből kellő számú *duplumpéldány* beszerzése, s legalább egy esetben jó eredményt hozott az „*egyszeri amnesztia*” meghirdetése (a könyvtár közzé tesz egy időpontot, amikor következmény nélkül lehet visszajuttatni az eltulajdonított dokumentumokat). Semmiképp sem lebecsülendő a könyvtárépület és berendezés szerepe a lopások csökkentésében, a belső olvasóáramlás ésszerű és célszerű megtervezése.

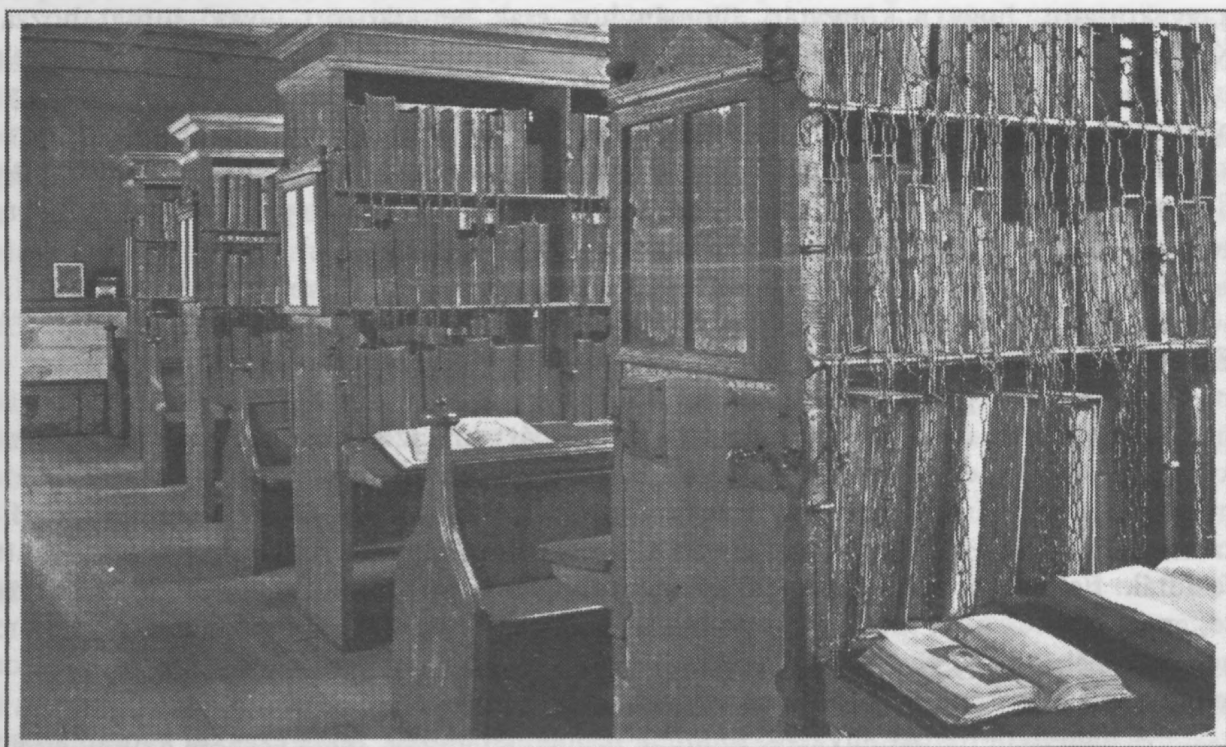
Folyóiratok, nem-nyomtatott és speciális dokumentumok problémái

Folyóiratok esetében a legnagyobb problémát nem azok ellopása, hanem megcsönkítése jelenti, s ez ellen elektronikus biztonsági berendezések sem védenek. Valós megoldás aligha várható másként, mint mikrofilmezéssel, jobb és olcsóbb másolatszolgáltatással. Ipari televíziót korábban ugyan alkalmaztak néhány helyen, de szinte mindenütt feladták. Felmerült a legkeresettebb cikkek többpéldányos (másolat) őrzése és kölcsönzése, ennek többek közt szerzői jogi problémái vannak. Végezetül meglepően jó eredményre vezetett néhány helyen az olvasók felvilágosítása, milyen nehézkes, milyen sokszor lehetetlen a megcsönkített folyóirat pótlása.

A nem-nyomtatott anyagok többféle problémát vetnek fel, s ezekkel kapcsolatban óhatatlanul szólni kell berendezési tárgyairól, eszközökről is, tapasztalatok szerint ugyanis igen sok drága berendezést is ellopnak a könyvtárakból. (Viszonylag az av-dokumentumok terén a legkisebb a lopások aránya.) A berendezések, eszközök védelmére részint az értékesíthetőség megakadályozását vagy megnehezítését, részint a raktári őrzés megerősítését javasolják. Helyenként speciális eszközöket fejlesztettek ki különösen értékes, könnyen kiemelhető alkatrészek védelmére (zsebszámológépek, gyémánttűk stb.). Az audiovizuális dokumentumok nem igényelnek másfajta védelmet, mint a könyvek és egyéb nyomtatott dokumentumok.

Különösen jelentős problémát okozhatnak a régi és ritka nyomtatványok, kéziratok, levéltári jellegű anyagok. Minthogy többnyire ritkán használt dokumentumokról van szó, igen sokszor a lopás ténye is sokáig ismeretlen marad. Az Egyesült Államokban – túl a „hagyományos” biztonsági rendszereken – rendszeresen közzéteszik az ellopott értékek jegyzékét, ahol lehet, a lopás körülményeinek, módjának leírásával. E dokumentumcsoportnál kiemelten fontos lehet a könyvtár (vagy levéltár) alkalmazottainak gondos megválasztása, szükség szerinti ellenőrzése, és a hozzáférési, használati szabályok szigorú betartása. Az állományvédelmi célú mikrofilmezés is lényegesen csökkentheti a lopásveszélyt.

SÁRDY PÉTER

CSAKNEM EZER ÉVE áll fenn a herefordi székesegyház könyvtára; 1611-ből valók benne azok az állványok, amelyekhez 1500 könyv van odaláncolva. Kezelését társadalmi munkában látta el F. C. Morgan és leánya; Morgan úr azonban 1978-ban – 100 éves korában – elhunyt. A könyvtár most országos gyűjtést indított, hogy – a gyűjtemény alaposabb feltárása és hozzáférhetőbbé tétele érdekében – főhivatású könyvtárost alkalmazhasson, s elvégeztethesse a szükséges restaurálási stb. munkálatokat.